

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-155.2023.19>

УДК 17.022.1:[1:37Сковорода

Юхименко Н. Ф.

МОРАЛЬНІ ЦІННОСТІ ОСОБИСТОСТІ У ПРАГНЕННІ МОРАЛЬНОГО САМОВДОСКОНАЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛАХ ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ГРИГОРІЯ СКОВОРОДИ)

У статті здійснено обґрунтування моральних цінностей як детермінант самовдосконалення особистості на матеріалі філософсько-освітньої спадщини Григорія Сковороди. Особистість визначено такою, що має прагнути до самовдосконалення. Зазначено, що в основі системи цінностей такої особистості має бути закладено її філософське ставлення до життя, її узгодженість із собою, зі своєю біологічною природою, сприйняття соціального життя і фізичної реальності. Таке відношення до життя визначено як тотальне і повсякденне, таке, що його наслідки можна відмітити у кожній оцінці й у кожному судженні самоактуалізованої людини.

Продемонстровано ідеї Григорія Сковороди про те, що найбільш важливим і глибоким у людини є серце (емоційно-вольове начало), яке спонукає людину «поглянути у себе», «пізнати себе». Обґрунтовано його твердження, що людина не може виробити об'єктивного погляду на світ, якщо вона не з'ясує своє місце у природі та суспільстві через самопізнання.

Доведено, що кожна особистість має прагнути до самовдосконалення. У основі її системи цінностей має бути закладено філософське ставлення до життя, її узгодженість із собою, зі своєю біологічною природою, сприйняття соціального життя і фізичної реальності.

Стверджується, що Григорій Сковорода заклав основи філософії освіти майбутнього, яку розумів як складний процес, у котрому має приділятися належна увага як світському знанню «зовнішнього», так і знанню «внутрішнього», що полягає в умінні знайти себе в суспільстві, обрати власний життєвий шлях. Важливу роль у такому складному процесі, на думку філософа-педагога, повинен відіграти учитель, який належними знаннями, життєвим досвідом, власним прикладом повинен допомагати учневі навчатися і перебувати у безперервному процесі самовдосконалення та самореалізації, досягнути яких можливо тільки шляхом самопізнання й морального розвитку.

Доведено, що тільки високоморальна особистість може нести відповідальність за свою діяльність і максимально правильно визначати шляхи та засоби для втілення своїх задумів, ідей, цілей, тим самим покращуючи умови, у яких сьогодні доводиться жити суспільству як України, так і усього світу. Що тільки особлива ієрархія ціннісних пріоритетів може бути суттю й фундаментом національної ідеї.

Ключові слова: цінності, моральні цінності, особистість, моральне самовдосконалення, Григорій Сковорода.

Актуальність дослідження питань особистості у соціокультурному контексті зумовлена загальноцивілізаційними та національними суперечностями у контексті функціонування й становлення нових цивілізацій. Особистість у соціокультурному просторі – це особистість, що втілює у собі істотні риси активних людей, особисту незалежність, самоусвідомлення моральної й правової відповідальності.

Моральне зростання особистості є цілісним, динамічним процесом актуалізації зсередини, із самоціннісного: життєвості, свободи,

відповідальності, справедливості, совісті. Це процес сходження до опанування морально-духовних взаємодій, тенденція до досягнення свободи й відповідальності вчинку, можливість ухвалювати морально відповідальні рішення. Моральне становлення особистості передбачає оволодіння новими цінностями, здійснення вільного (відповідального) вибору, визнання й прийняття іншої людини [3].

А філософсько-освітня спадщина Григорія Сковороди приводить нас до вічних загальнолюдських цінностей, дає поради й настанови як ідентифікувати у собі людину, як її усвідомити і як прожити гідне людини життя. Адже саме людині у Всесвіті відводив основну роль філософ завдяки її здатності до самовдосконалення через самопізнання.

Центральним поняттям у філософії Григорія Сковороди є Бог, що перетинає у собі інтелектуальний і містифікуючий аспекти процесу пізнання.

У розкритті теми дослідження ми звернулися до теоретичного аналізу наукових праць як зарубіжних, так і вітчизняних вчених. Такі дослідники як Вундт, Франкл, Шпрангер та ін. вивчали особливості становлення моральних цінностей особистості та їх вплив на моральну поведінку людини. Болдуїн висвітлював проблему становлення специфіки «морального Я» особистості у період дорослішання. Кольберг окреслив проходження людиною стадії морального розвитку. Важливу роль цінностей у моральному становленні особистості окресли Боришевський, Булах, Павлик, Савчин та ін.

М. Боришевський [1] переконує, що моральність не можна обмежувати лише певними внутрішніми аспектами чи моментом поведінки. Як сфера специфічної життєдіяльності людини, моральність постає багатоаспектним феноменом: вона народжується, визріває, формується й функціонує в «моральній діяльності», «моральній поведінці». Моральність учений визначає як спосіб саморегуляції й спосіб упорядкування особистісних стосунків, в основі якого – уявлення про цінності. На думку вченого, моральність і є головним складником духовності, що дає можливість особистості осмислити сенс власного життя, усвідомити мету, свою неповторність, відповідальність, зрозуміти, що життя – це боротьба зі злом в ім'я добра.

Філософію Григорія Сковороди досліджували Д. І. Багалій, В. Г. Білий, П. І. Житецький, О. М. Марченко, С. Ф. Русова, Л. В. Ушкалов, Е. А. Шабліовський. Тему людини досить ґрунтовно розкрито у працях Д. Чижевського, Ю. Барабаша, І. Ерна, В. Чернишова та ін. Вчення Григорія Сковороди привертає особливу увагу сучасників, тому що воно спрямоване на реалізацію внутрішнього життя людини, котра є самотньою в навколишньому світі. А процес становлення особистості і є активним внутрішнім життям, навіть протистоянням світові.

Мета статті – обґрунтування моральних цінностей як детермінант самовдосконалення особистості на матеріалі філософсько-освітньої спадщини Григорія Сковороди.

Методи дослідження: емпіричний та елементарно-теоретичний аналіз, синтез, узагальнення.

Особистість – це самостійність, індивідуальність, соціальна унікальність людини. За Григорієм Сковородою особистісне становлення – це прагнення розкопати істину (стіну), прийти до неї. Для кожного ця своя істина визначається невидимою натурою, яка є рушійною силою буття та розвитку усього суцього, зумовлює духовну сутність особистості та виступає джерелом її життя.

Григорій Сковорода доводить, що найбільш важливим і глибоким у людини є серце (емоційно-вольове начало), яке спонукає людину «поглянути у себе», «пізнати себе». Він стверджує, що людина не може виробити об'єктивного погляду на світ, якщо вона не з'ясує своє місце у природі та суспільстві, які можливо досягнути через самопізнання. Адже людина у його філософії – це особливий маленький світик – мікрокосм (мікросвіт), найскладніший з-поміж усіх явищ природи, який складається із тих же двох натур (зовнішньої та внутрішньої) що й макрокосм [11].

У процесі перетворення (преображення) із зовнішньої у внутрішню (що є основним її завданням), людина проходить складний шлях морального вдосконалення. А цінність людини визначається її розумом, знаннями, працьовитістю, вірою, милосердям, справедливістю і проявляється у вчинках та справах.

Що ж є тим началом, завдяки якому людина не може здійснити поганий вчинок, завдяки якому вона, відповідно історичній перспективі, будує своє життя? Таким началом є глибокі моральні переконання, внутрішнє начало, що виходить від самої особистості і є сплавом виховання та свідомої роботи думки самої людини. Особливого значення набувають моральні регулятори поведінки особистості у виборі нею способів задоволення об'єктивних потреб. В результаті сама моральність набуває властивості потреби, необхідність задоволення якої стає наріжним каменем усієї життєвої програми особистості. Це означає, що матеріальні, соціальні і духовні потреби людини, при певному рівні сформованості морального начала, потрапляють під вплив останнього і в кожній потребі первинно присутній морально-визначений спосіб її задоволення.

Цінність є узагальнюючим поняттям для ідеї чи ідеалу, є моральною нормою. Це специфічні соціальні визначення об'єктів навколишнього світу, що вказують на їх позитивне чи негативне значення для людини і суспільства.

Кожна особистість має прагнути до самовдосконалення, в основі системи цінностей якої її філософське ставлення до життя, її узгодженість із собою, зі своєю біологічною природою, сприйняття соціального життя і фізичної реальності. Таке відношення до життя є тотальним і повсякденним, його наслідки можна відмітити у кожній оцінці й у кожному судженні самоактуалізованої людини.

За Григорієм Сковородою Бог створив світ, який людині потрібно пізнати, а відповідно й пізнати самого Бога. Це і є шлях до самопізнання. Г.Сковорода вважав, що людина народжується двічі. Перше – фізичне народження, тілесне – «тварі» світу «обітельного». Друге ж народження людини – духовне, таке, що

показане у Біблії. Найвищі духовні досягнення людина переживає при своєму другому народженні. Через пізнання та усвідомлення своєї духовної природи, свого призначення вона народжується вдруге. Це спроба філософа «узгодити Біблію з досягненнями сучасної йому науки, відкидаючи у ній усе, що суперечило цій науці, за виразом Григорія Сковороди, - як «взор историальный»» [4; с. 11]. Тому, у символічному світі Біблії філософ намагався осягнути приховані вищі моральні істини.

Центральним поняттям у філософії Григорія Сковороди є Бог, що перетинає у собі інтелектуальний і містифікуючий аспекти процесу пізнання. На думку А.Калюжного, «Тому Григорій Савич, з одного боку, виділяє когнітивне, або розумове пізнання, яке дає змогу пов'язувати речі між собою, дає змогу людині встановити концептуальні зв'язки між речами, які існують у самій людині і поза нею. А з іншого боку – пропонує кордоцентричне, інтуїтивне пізнання, яке називає пізнанням себе, що дає змогу проникнути до глибини основного духовного предмета, до таємниці суб'єктивної мислячої істоти» [9; с. 294].

Самопізнання та самовдосконалення передбачає вивчення власних емоційних бар'єрів, які заважають прийняттю вольового рішення. Чим більше людина долає таких емоційних бар'єрів, тим складніше доводиться «людині волі» долати «людину звички».

Ціннісна система людини, що прагне до самовдосконалення, представлена здебільшого цінностями унікальними для даної людини, цінностями, що безпосередньо відображають її характер. Не може бути двох ідентичних «Я». Людство знає тільки одного Бенуара, Спінозу, Рембрандта.

Природа людини – творити і перетворювати світ, але свобода творчості повинна полягати в усвідомленні смислу своєї діяльності, який є невід'ємним для істинного творця від смислу життя. Усвідомлення цього смислу стає загальною передумовою діяльності у сфері духовних інтересів, на якій ґрунтується гармонійна єдність суспільних і особистих інтересів, що стимулює багатоманітне й багатогранне освоєння світу.

У вченні Григорія Сковороди про «внутрішню людину» культурний ідеал для нього – це внутрішнє переживання, страждання і радість. Він не закликає до пошуку граничних і безсумнівних засад у людському розумові, бо розуміння самого себе можливе завдяки моральному вдосконаленню і духовному поступові людської особистості. А шлях самопізнання є процесом реального наближення людини до Бога внаслідок заглибленості в себе. О.Кравченко зазначає, що «... у творчості Григорія Сковороди сформульовано серцевинну ідею барокової культури про духовне перетворення плоті, завдяки чому здійснюється її піднесення до метафізичного рівня знаків Божественного» [5, с. 106].

Цілком слушною є думка Григорія Сковороди про те, що людина у житті грає багато ролей (тепер ми їх називаємо соціальними). І не може самореалізуватися та людина, яка має і виконує у своєму житті лише одну роль. Усе починається тільки тоді, коли проявляється характер, певним чином

змінюються внутрішні якості особистості, а не тоді, коли людина розмірковує над доцільністю таких зусиль, оскільки рано чи пізно вона всеодно помре.

У самовдосконаленні особистість має стати самоактуалізованою. Особистість – це самодостатнє явище, яке власну життєдіяльність будує, виходячи із самої себе. Хоча Г.Сковорода для себе обрав шлях мандрівного філософа, відмовившись від усіх чеснот, визнань і нагород, та все ж необхідним середовищем існування й діяльності людини він окреслював те культурне середовище, вплив якого на людину з моменту її народження, та й загалом на людство має універсальний характер. У такому світі людина – істота, що саморозвивається, самореалізується як суб'єкт, як результат власної діяльності. Сама діяльність розвивається як джерело, як розкриття «сродності», розвитку та становлення людини, а розвиваючись вона сприяє розумінню взаємозв'язку культури з людською діяльністю. У цій діяльності об'єктивуються усі творчі сили людини, всебічність та багатогранність її діяльності щодо освоєння світу, уся сукупність прагнень та устремлінь особистості.

Людина здатна творити і перетворювати світ. Її активне відношення до природи і соціальної дійсності виражається насамперед категорією свободи, яка, однак, не вичерпує пізнання суттєвих граней творчо-активного відношення людини до світу. Сутність людини не співпадає з її наявним буттям, вона завжди є розвитком, подоланням теперішнього і побудовою майбутнього у відповідності з метою, планами, проєктами, активною діяльністю її свідомості.

Духовна діяльність – це процес цілеспрямованого, систематизованого відображення дійсності, результатом якої є перетворення сфери свідомості. У сучасних умовах як правило, це професійна діяльність. У якості її найбільш загальних видів – наукове пізнання, ціннісна свідомість, цілепокладання, прогнозування і програмування.

Однак, моральне становлення людини не співпадає повністю із загальною тенденцією морального розвитку суспільства. Адже гармонія суспільних і особистісних інтересів досягається не завдяки підкоренню суспільних інтересів особистісним або, навпаки, безумовному наслідуванню індивіда суспільним вимогам. На рівні окремих соціальних груп, колективів і конкретної особистості інтериоризація моральних норм може певною мірою не співпадати, а іноді й суперечити їх об'єктивному змістові.

Найбільш інтенсивно моральний розвиток особистості відбувається в юності. Сім'я є початком усіх позитивних моментів у моральній соціалізації і початком у моральній підготовці до життя нових поколінь. Перший досвід набуття складних навичок етико-соціальної поведінки і перші моральні оцінки проводяться також у відношенні до своїх близьких, шкільних друзів, ровесників. В період до 14-16 років інтерес до моральної проблематики стає домінуючим і визначає в основному коло інтересів і спрямованість поведінки особистості. І лише в юності особистісне самовизначення виступає основою морального розвитку, задає соціально-значимі, усвідомлені орієнтації на включення в систему суспільних стосунків.

За Григорієм Сковородою, що основна мета виховання – навчити учня самоаналізу, що допоможе йому стати на правильний життєвий шлях і розвивати здібності відповідно до обраного фаху. Лише тоді іскра Божа потрапить в темну безодню серця, людина преобразиться в нову, «внутрішню», котра вміє жити за покликом Святого Духу, виконувати його настанови, знайти таку справу, задля якої вона народилася і призначена Богом. Це та мить, коли людина відшукала свій справжній життєвий шлях, здобула душевну рівновагу і щастя. Радіонова Н. його освітню й педагогічну діяльність визначає такою, що «...переважно відбувалася в рамках неформальної освіти. Навіть під час свого нетривалого офіційного працевлаштування на посаді вчителя піітики в Переяславському колегіумі (у 1768/69 навчальному році викладав курс Християнського добронравія), він постійно робив спроби залучення молоді до живого філософування» [7, с.36]. «Немає години, не придатної для занять корисними науками, і хто помірно, але повсякчас вивчає предмети, корисні як у цьому, так і в майбутньому житті, тому навчання — не труд, а втіха. Хто думає про науку, той любить її, а хто її любить, той ніколи не перестає вчитись, хай би зовні він і здавався бездіяльним» [8, с. 1062].

Досить важливим фактором моральної соціалізації молоді людини є «задані» суспільством події, які переживає індивід як певні етапи життя. Такими етапами є включення дитини у шкільний колектив, отримання юнацтвом паспорта та атестата про повну загальну освіту, виборче право молоді людини, право на укладання шлюбу, професійне самовизначення та ін. Період дорослішання характеризується збільшенням числа і розширенням діапазону фактично доступних чи нормативно обов'язкових соціальних ролей, розширенням сфери життєдіяльності, підвищенням самоконтролю і саморегуляції. Центральним моментом морального самовизначення молоді людини є усвідомлене прагнення зайняти стійку позицію, власна активність, самодетермінація вчинків і дій.

На формування моральних якостей людини впливають як сім'я так і дошкільні та шкільні заклади освіти. У колективі розгортаються ділові і особистісні взаємозв'язки, які суттєво визначають багатство і різноманітність міжособистісного спілкування, розвивають почуття колективізму, взаємодопомоги, чуйності до людей, взаєморозуміння, відповідальності за спільну справу, що поза сумнівом, значно покращить і удосконалисть процес морального розвитку особистості та прояв її соціальної активності при виконанні різних соціальних ролей. Адже у структурі формування особистості період шкільної освіти та виховання є найтривалішим етапом процесу її соціалізації, підготовки до дорослого життя.

Булах І. та Некіз Т. зазначають, що моральні цінності особистості визначають її моральну свідомість. Зміст останньої розкривається у вище морально-духовних цінностях, які є детермінантами морального вибору особистості юнацького віку. Цілісність та чіткість системи цінностей людини впливає на прийняття нею рішення і ставлення до самої себе, оточуючих і

світу, структуруючи її моральну поведінку [2].

Не менш важливою проблемою є становлення гуманістичного світогляду українського вчительства. Адже будувати і розвивати демократичне суспільство здатні лише громадяни, виховані на ідеях свободи, рівності та почуття власної гідності. А виховати таку людину може лише вчитель, що має гуманістичні й оптимістичні переконання, який своєю поведінкою визнає і утверджує право учня залишатися самим собою, створює умови для розвитку найкращих потенцій дитини.

Під час навчання у закладі вищої освіти молода людина опиняється під потужним потоком наукової і професійної інформації, типів поведінки людини в суспільстві, способів діяльності. І саме тут вона обирає те, що в майбутньому професійно визначатиме її життєвий шлях.

Людина, вибираючи між варіантами поведінки, може пристосуватись до ситуації. Одні й ті ж вимоги можна виконувати як чисто зовнішньо, так і свідомо слідувати правилам і нормам моралі. Зокрема, пасивна споглядальна позиція щодо моральних норм, властива певній частині молоді і має широкий діапазон практичної реалізації, починаючи з елементарного конформістського пристосування, що одухотворене уявленнями про свій маленький світ власного щастя й приховує егоцентричну позицію, і закінчуючи відкритим цинізмом, впевненістю в непохитності позиції зла, несправедливості.

Реальне життя є ланцюгом серйозних випробувань громадянської зрілості особистості. Стикаючись із безліччю соціально-моральних протиріч, молода людина іноді виявляється нездатною зробити правильний вибір. Позиція розгубленості, що свідчить про відсутність твердих моральних переконань, у деяких випадках може обернутись зневагою законів обов'язку, честі, привести до конфліктів чи надмірної пасивності. Молоді люди можуть відгороджуватись від усього, що призводить до занепокоєння, намагатимуться втекти від суперечностей чи в сферу екзотичних різновидів інтелектуально-естетичних хоббі, або в світ релігійних ілюзій, східних культів, у примітивне споживання, погоню за речами, залежності та ін.

Поміж визначень моралі заслуговують на увагу тлумачення моралі як елемента суспільної свідомості. Найбільш повним визначенням, яке мораль також пов'язує із процесом морального розвитку особи, є визначення О.Н.Крутікової: «Мораль – засіб освоєння світу людиною, своєрідний вираз суспільних начал в поведінці людини, суспільного в самій людині, специфічне усвідомлення нею ролі «суб'єкта» такого процесу, в якому індивідуальне неминуче зведене до соціального, а індивідуальні зусилля закономірно викликають до життя «соціальні сили» [6, 22].

Моральний розвиток особи – інтегральний процес. Він передбачає не лише результат впливу суспільно-економічних умов життя та цілеспрямованого виховання, а й здатність людини до моральної саморегуляції, морального самовиховання.

Людина володіє величезною кількістю неповторних індивідуальних фізичних, психологічних і соціальних характеристик. Тому поняття

«особистість» характеризує спільну позицію індивіда, його соціальну сутність, місце в системі суспільних відносин, міру його соціальності.

Варто пам'ятати про те загальне, що є основою визначення сутності моральної особи. По-перше, це певний рівень психологічного розвитку, коли у людини розвивається здатність до самоаналізу, перетворення власної свідомості і поведінки на предмет осмислення і оцінки. По-друге, моральність людини визначається певним рівнем соціальності, коли у неї розвивається здатність сприймати зовнішні для неї вимоги, що йдуть від інтересів цілого, як вияв власної волі і, керуючись нею, вибрати спосіб власної поведінки.

Здатність пов'язувати мету, до якої прагне людина, з реальністю, з кожним днем свого життя, свідчить про високу моральну зрілість людини. Які реалії життя – така і мета. Не може бути мета високою, а сьогоднішній день нищим, індивідуалістичним і таким, що відокремлює людину від суспільних інтересів. До речі, людство вустами своїх кращих представників завжди привертало увагу до конкретних завдань сьогодення, до вирішення їх гідними засобами, бо лише крізь сьогодення пролягає шлях до майбутнього.

Національні цінності, які визначають національну ідею, здійснюють значний вплив на моральний розвиток особистості. Ціннісні орієнтири морально сформованої особистості допомагають їй самостверджуватись як активному громадянину своєї держави, впливати на історичний хід подій, здійснювати нові наукові пошуки та відкриття, підвищуючи таким чином світове значення своєї держави. Людство уже давно із людини умілої переросло у людину мислячу, і якщо кожна людина у процесі своєї самореалізації та самовдосконалення бере активну участь у розбудові та покращенні умов для творчості у своїй державі, то вона тим самим здійснює неоціненний вклад у розвиток та перетворення суспільства усього світу. Але на сучасному етапі розвитку людства необхідно змінити технократичний стиль мислення людини. Тільки високоморальна особистість може нести відповідальність за свою діяльність і максимально правильно визначати шляхи та засоби для втілення своїх задумів, ідей, цілей, тим самим покращуючи умови, у яких сьогодні доводиться жити суспільству як України, так і усього світу. Тільки особлива ієрархія ціннісних пріоритетів може бути суттю й фундаментом національної ідеї. У новому українському суспільстві людина має посідати чільне місце, а держава може і повинна створювати усі умови для задоволення вищих потреб людини через реалізацію її інтересів та через прояв її особистісної позиції у даному суспільстві.

Висновки та перспективи подальших розвідок. Потреби та інтереси людини формують її ціннісну орієнтацію, і саме цінності визначають зміст буття індивіда, є основою усієї його мотивації. Загалом, цінності є узагальнюючим поняттям ідеї чи ідеалу. В основі ціннісної системи людини, що прагне самовдосконалення, закладено її філософське ставлення до життя, злагодженість із собою та своєю внутрішньою природою у моральному її зростанні.

Цінність є узагальнюючим поняттям для ідеї чи ідеалу, є моральною нормою. Це специфічні соціальні визначення об'єктів навколишнього світу, що вказують на їх позитивне чи негативне значення для людини і суспільства.

Кожна особистість має прагнути до самовдосконалення, в основі системи цінностей якої її філософське ставлення до життя, її узгодженість із собою, зі своєю біологічною природою, сприйняття соціального життя і фізичної реальності.

Г. Сковорода заклав основи філософії освіти майбутнього, яку розумів як складний процес, у котрому має приділятися належна увага як світському знанню «зовнішнього», так і знанню «внутрішнього», що полягає в умінні знайти себе в суспільстві, обрати власний життєвий шлях. Важливу роль у такому складному процесі, на думку філософа-педагога, повинен відіграти учитель, який належними знаннями, життєвим досвідом, власним прикладом повинен допомагати учневі навчатися і перебувати у безперервному процесі самовдосконалення та самореалізації, досягнути яких можливо тільки шляхом самопізнання й морального розвитку.

Тільки високоморальна особистість може нести відповідальність за свою діяльність і максимально правильно визначати шляхи та засоби для втілення своїх задумів, ідей, цілей, тим самим покращуючи умови, у яких сьогодні доводиться жити суспільству як України, так і усього світу. Тільки особлива ієрархія ціннісних пріоритетів може бути суттю й фундаментом національної ідеї.

Використані джерела:

1. Боришевський М. Й. Духовність особистості: соціально-психологічна сутність, детермінанти становлення та розвитку. *Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України*. Т. IX., Част. 5. Київ, 2007. С. 25–32.
2. Булах Ірина, Некіз Тетяна. Парадигма етапів морального вибору особистості в юнацькому віці. *Психологія: реальність і перспективи. Збірник наукових праць РДГУ*. Випуск 20, 2023. С. 19-29.
3. Заміщак М. Психологічні основи становлення морально-духовної особистості майбутнього педагога. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: педагогіка*. №2 (17), 2016. С. 212-216.
4. Каложний Антуан Ежен. Філософія серця Григорія Сковороди. Філософ без певної системи. *Сковорода Григорій: Дослідження, розвідки, матеріали*. Київ: Наукова думка, 1992. С. 288-312.
5. Кравченко О. Пізнавальні аспекти філософії Г.Сковороди і професорів Києво-Могилянської академії. *Григорій Сковорода – джерело духовної величі і сучасність*. Тернопіль, 2007. С. 100-107.
6. Левицька О.І. Моральний розвиток особи. Київ: Політвидав. України, 1990. 174 с.
7. Радіонова Н. Філософсько-освітні інтенції у творчості Григорія Сковороди. *Новий колегум*. Вип. 4, 2019. С. 35-38.
8. Срезневский И. Выписки из писем Гр. Сав. Сковороды, «Молодик на 1844 год». Харьков, 1845. С. 234–244.
9. Шинкарук В. Проблеми філософії культури в творчості Г. Сковороди. *Сковорода Григорій: Образ мислителя*. Київ, 1997. С. 6-11.
10. Юхименко Н. Ф. Соціально-філософський вимір учення Григорія Сковороди про щастя. *Соціологічні студії / Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки*, №2 (21). 2022. ст. 12-25.
11. Юхименко Н. Ф. Самоідентичність людини: філософські роздуми Григорія Сковороди. *Переяславські сковородинівські студії: Збірник наукових праць*. Вип. 7. Ніжин, 2021. С. 269-275.

References:

1. Boryshevskiy M. Y. Dukhovnist osobystosti: sotsialno-psykholohichna sutnist, determinanty stanovlennia ta rozvytku. *Problemy zahalnoi ta pedahohichnoi psykholohii* : zb. nauk. prats Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka APN Ukrainy. T. IKh., Chast. 5. Kyiv, 2007. S. 25–32.
2. Bulakh Iryna, Nekiz Tetiana. Paradyhma etapiv moralnoho vyboru osobystosti v yunatskomu vitsi. *Psykholohiia: realnist i perspektyvy*. Zbirnyk naukovykh prats RDHU. Vypusk 20, 2023. S. 19-29.
3. Zamishchak M. Psykholohichni osnovy stanovlennia moralno-dukhovnoi osobystosti maibutnoho pedahoha. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: pedahohika*. №2 (17), 2016. S. 212-216.
4. Kaliuzhnyi Antuan Ezhen. Filosofiia sertsia Hryhoriia Skovorody. *Filosof bez pevnoi systemy. Skovoroda Hryhorii: Doslidzhennia, rozvidky, materialy*. Kyiv: Naukova dumka, 1992. S. 288-312.
5. Kravchenko O. Piznavalni aspekty filosofii H.Skovorody i profesoriv Kyievo-Mohylianskoj akademii. *Hryhorii Skovoroda – dzherelo dukhovnoi velychi i suchasnist*. Ternopil, 2007. S. 100-107.
6. Levytska O.I. *Moralnyi rozvytok osoby*. Kyiv: Politydav. Ukrainy, 1990. 174 s.
7. Radionova N. *Filosofsko-osvitni intentsii u tvorchosti Hryhoriia Skovorody*. *Novyi kolehum*. Vyp. 4, 2019. S. 35-38.
8. Sreznevskiy Y. *Выпуску у з р у с е м Н р . С а в . С к о в о р о д ы , «Молодык на 1844 год»*. Kharkov, 1845. S. 234–244.
9. Shynkaruk V. *Problemy filosofii kultury v tvorchosti H.Skovorody*. *Skovoroda Hryhorii: Obraz myslytelia*. Kyiv, 1997. S. 6-11.
10. Yukhymenko N. F. *Sotsialno-filosofskiy vymir uchennia Hryhoriia Skovorody pro shchastia*. *Sotsiolohichni studii / Skhidnoievropeiskiy natsionalnyi universytet imeni Lesi Ukrainky*, №2 (21). 2022. S. 12-25.
11. Yukhymenko N.F. *Samoidentychnist liudyny: filosofski rozdumy Hryhoriia Skovorody*. *Pereiaslavski skovorodynivski studi i: Zbirnyk naukovykh prats*. Vyp. 7. Nizhyn, 2021. S.269-275.

N. Yukhymenko. Moral values of the individual in the pursuit of moral self-improvement (based on the philosophical and educational heritage of Hryhorii Skovoroda).

The article substantiates moral values as determinants of personal self-improvement on the basis of the philosophical and educational heritage of Hryhorii Skovoroda. A personality is defined as one that should strive for self-improvement. It is noted that the system of values of such a person should be based on his or her philosophical attitude to life, its consistency with oneself, with one's biological nature, perception of social life and physical reality. Such an attitude to life is defined as total and everyday, such that its consequences can be noted in every assessment and in every judgment of a self-actualized person.

The author demonstrates the ideas of Hryhorii Skovoroda that the most important and deepest thing in a person is the heart (emotional and volitional principle), which encourages a person to "look into himself" and "know himself". The author substantiates his assertion that a person cannot develop an objective view of the world unless he or she finds out his or her place in nature and society through self-knowledge.

It is proved that every person should strive for self-improvement. Their system of values should be based on a philosophical attitude to life, its coherence with themselves, with their biological nature, and their perception of social life and physical reality.

It is argued that Hryhorii Skovoroda laid the foundations of the philosophy of education of the future, which he understood as a complex process in which due attention should be paid to both secular knowledge of the «external» and «internal» knowledge, which consists in the ability to find oneself in society, to choose one's own life path. According to the philosopher-pedagogue, an important role in such a complex process should be played by the teacher, who, with proper knowledge, life experience, and his own example, should help the student learn and be in a continuous process of self-improvement and self-realization, which can be achieved only through self-knowledge and moral development.

It has been proven that only a highly moral personality can be responsible for his or her activities and determine the most appropriate ways and means to realize his or her plans, ideas, and

goals, thereby improving the conditions in which society in Ukraine and around the world has to live today. That only a special hierarchy of value priorities can be the essence and foundation of the national idea.

Key words: values, moral values, personality, moral self-improvement, Hryhorii Skovoroda.

DOI: <https://doi.org/10.31392/NZ-npu-155.2023.20>

УДК 378.091.3:373.3.091.12.011.3-051]:796

Ящук С. М.

КОМАНДНА ВЗАЄМОДІЯ ЯК ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ПРОФЕСІЙНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

У статті розкривається сутність та змістове наповнення поняття командної взаємодії учнів початкової школи в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності як важливої складової професійно-педагогічної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури під час фахової підготовки у закладах вищої освіти.

За результатами дослідження з'ясовано, що командна взаємодія учнів початкової школи в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності є сукупністю ігрових ситуацій, готовність якої залежить від правильної організації роботи в команді шляхом вмілого вирішення проблемних ситуацій, мінімізації негативних аспектів вчителем, адаптуючи свій підхід до визначення завдань для команд та їх оцінювання; важливим компонентом успішної організації команди є розуміння моделі команди, яка буде найбільш ефективною в конкретній ситуації з метою доцільного планування та чіткого окреслення очікуваних результатів.

Уточнено поняття професійно-педагогічна компетентність вчителя фізичної культури, під яким розуміється як особистісні можливості учителя, які дозволяють йому самостійно й ефективно реалізовувати цілі освітнього процесу, для успішної реалізації якого необхідно знати педагогічну теорію, уміти застосовувати її в фізкультурно-оздоровчій діяльності.

Доведено, що командна взаємодія учнів початкової школи у процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності є важливою складовою професійно-педагогічної компетентності майбутнього вчителя фізичної культури. Актуальність і значимість проблеми розвитку командної взаємодії молодших школярів в процесі фізкультурно-оздоровчої діяльності, виявлення сучасних наукових підходів до її вирішення й міру її теоретичної і практичної розробленості потребує впровадження у зміст підготовки фахівців.

Ключові слова: командна взаємодія, ігрова діяльність, учні початкової школи, фізична культура, фізкультурно-оздоровча діяльність.

В умовах інтеграції України в європейський освітній простір виникає потреба у кардинальних змінах в галузях освіти, висуваються високі вимоги до особистісних та професійних якостей майбутніх вчителів, його професійно-педагогічної компетентності. Одним з кроків є демократизація відносин всіх учасників освітньо-виховного процесу, на що й покликана нова українська школа, яка висуває якісно нові вимоги до професійної діяльності та особистості сучасного вчителя. В основу цих вимог покладено принципи педагогіки партнерства та орієнтацію на потреби учня в освітньому процесі. Головним